

Németh Luca Anna: „Derék dolog a purizmus, de a tudományos terminológia exaktsága se kutya”. A nyelvtudomány szaknyelvének alakulása a Magyar Nyelvőr első 50 évében

1. Bevezetés

„[...] alig van tudomány, amelynek magyar műnyelve oly régi, oly szerencsésen kidolgozott és oly megállapodott volna, mint éppen a nyelvtudományé” – írja Zolnai Gyula (1918a: 107) Magyar Nyelvőr-beli cikkében. A nyelv művelő folyóirat 1872 és 1922 közötti lapszámainak a nyelvtudományi szaknyelvet érintő írásai azonban arról tanúskodnak, hogy a noha „a 19. század derekára kialakult a hagyományos magyar nyelvészeti terminológia rendszere” (Kovács 2001: 190), a vizsgált időszakban is számos megoldandó kérdés és vitára okot adó jelenség merült fel a nyelvtudományi terminusok és szaknyelvhasználat kapcsán. Tanulmányomban a magyar nyelvtudományi terminológiával kapcsolatos, Nyelvőr-beli írásokat – terminusalkotások, szószedetek, a pedagógiai szempontokat felvető cikkek és történeti áttekintések – mutatom be, valamint Zolnai Gyula és Schmidt József több évfolyamon (1918–1920) keresztül tartó, a nyelvtudományi szaknyelv „deákosságával” kapcsolatos polémiját elemzem. Kitérek továbbá arra is, hogy milyen formában jelenik meg a Magyar Nyelvőrt jellemző purista nyelvi ideológia a nyelvtudományi szaknyelvről folytatott, folyóiratbeli diskurzusban.

2. A magyar nyelvtudományi terminológia kialakulása

A 19. század végére kialakult nyelvtudományi szaknyelv formálódása a magyar nyelvtudomány történetének korszakain átívelő, és maga is különböző periódusokra bontható folyamat, amelynek teljes leírása szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, ennél fogva bemutatásakor csak a legfontosabb adatok leírására szorítkozom. Kovács Ferenc (2001) a magyar nyelvtudomány terminológiájának kialakulását négy nagy szakaszra bontja: a kezdetek időszaka, az első terminusalkotó, Sylvester János munkássága, a 17. századtól a reformkorig terjedő periódus és a reformkor. A magyar írásbeliség kialakulásától az első tudatos grammatikáiról, Sylvester János munkásságáig terjedő időszakban, a 14. századtól kezdve kisebb-nagyobb rendszerességgel születtek olyan szójegyzékek, amelyek számos nyelvészeti terminust vagy később terminussá váló köznyelvi szót, kifejezést tartalmaztak. A 16. századtól jelentkező, az egyes szakterületek magyar nyelvének megteremtésére irányuló törekvések (vö. Balázs 2003: 9) körébe illeszthető Sylvester János tevékenysége, amely a „magyar nyelvtudománynak és terminológiájának megalapítása” (Zsinka 1939: 7). Sylvester *Rudimenta* című munkája az első olyan nyomtatvány, amelyben magyar nyelvtani műszók, műszókísérletek is előfordulnak (Kovács 2001: 67), a legsikerültebb terminuskísérlet eredménye a *tulajdonnév* ’nomen proprium’ (Kovács 2001: 70). A 17. század elejétől a reformkorig terjedő időszak kiemelkedő teoretikusa elsősorban Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János és Geleji Katona István munkásságára kell utalnunk. Annál is inkább, mert a hazai grammatikusok a kérdéses időszakban tudományos műveiket jobbra latinul írták, így nem mozdíthatták elő a magyar nyelvű terminológia fejlődését. Az említett szerzők munkái így még inkább kiemelkednek a magyar nyelvtudományi szaknyelv alakulásának történetében. Szenczi Molnár Albert 1610-es, latin nyelvű grammatikája nem tartalmazott magyar terminusokat, elvi megállapításai okán azonban példaként szolgálhatott a későbbi grammatikáírók számára. *Dictionarium Latinoungaricum* című műve pedig számos terminust vagy később terminussá váló köznyelvi szót szótározott és őrzött meg. Geleji Katona István *Magyar Grammatikáskája* már a magyar nyelvű terminusok tudatos és rendszeres kimunkálására ad példát, Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediájából* pedig 17 olyan nyelvészeti terminust ismerünk, amelyek bár kisebb-nagyobb jelentésváltozással, de eredeti alakjukban maradtak fenn (vö. Kovács 2001: 113). A 18. század 70-es éveinek közepéig nem jelent meg egyetlen önálló magyar nyelvű

grammatika sem, a század utolsó évtizedében azonban a grammatika és terminológia szempontjából kiemelkedő munkák születtek, így például Földi János *Magyar Nyelvkönyve* – ahol többek között a *szótag* műszó olvasható –, Gyarmathi Sámuel *Nyelvmestere* és az ún. *Debreceni Grammatika*. Utóbbi annak ellenére fontos állomása a magyar nyelvtudományi szaknyelv alakulástörténetének, hogy szerzői kevésbé tekinthetők tudatos terminológiafejlesztőknek. A 19. század első felére „a magyar nyelvtudomány státusza a nemzet tudományának rangjára emelkedett, a nyelvészeti terminusok pedig ennek a tudománynak legmarkánsabb részét alkották” (Kovács 2001: 149). Ebben az időszakban elsősorban Révai Miklós, Fogarasi János és Hunfalvy Pál, illetve Verseghegy Ferenc munkásságát érdemes megemlíteni. Verseghegy *Lexicon Terminorum Technicorum az az Tudományos Mesterszókönyv* című művében határozott terminológiai követelményeket és alapelveket fogalmaz meg, valamint felemeli szavát a „korcsosított” idegen szavak ellen – a későbbiekben látni fogjuk, hogy a túlzott idegenszó-használat a 20. század elején is hangsúlyos szerepet kap a magyar nyelvtudományi szaknyelvről folytatott diskurzusban. „A magyar nyelvészeti terminológia kialakulása érdekében kifejtett erőfeszítések befejező akkordjait és kiteljesedését a Magyar Tudományos Akadémia [...] megalakítása jelentette” (Kovács 2001: 166), ezzel azonban korántsem zárultak le a különféle szakterületek magyar nyelvének megteremtésére irányuló törekvések: a Magyar Nyelvőr indulásától fogva foglalkozott többek között a hadi nyelv, futball vagy a kártyázás nyelvének magyarrá tételével.

3. A Magyar Nyelvőr

3.1. A folyóirat első 50 éve (1872–1922)

A Magyar Nyelvőr nyelvművelő céllal jött létre 1872-ben, a magyar nyelvtudomány egyik legkiemelkedőbb korszakában, amelyben a magyar nyelvészeti kutatások kibontakoztak és differenciálódtak, megjelentek az első szakfolyóiratok, és tudományos alapművek születtek (Szathmári 2006: 13, 46–47).

A folyóiratot Hunfalvy Pál, Budenz József és Gyulai Pál javaslatára indította az Akadémia, első szerkesztője 1872-től 1895-ig Szarvas Gábor volt. A Szarvas névvel fémjelzett korszakban a „hibakeresés” volt a főszerep, és a nyelvújítás torzulásainak kritikája került előtérbe (vö. Tompa 1974: 135). Programadó írásában a szerkesztő a „szabályellenes szóalkotások” és az idegen nyelvekkel való érintkezés adta „korcs kifejezések” ellen emelte fel szavát, céljaként pedig „a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását” nevezte meg (Szarvas 1872: 1).

Simonyi Zsigmond szerkesztőségének idejére „a nyelvhasználat – [...] némelyik szaknyelv is – lényegesen kevesebb bántó idegenszerűséget tartalmazott már, mint 1872 táján” (Tompai 1974: 137), ennek is köszönhető, hogy Simonyi már kevésbé tekintette céljának a neologizmusok elleni harcot (vö. Sándor 2001: 170). A második szerkesztő idejében az Akadémiával való vita tárgyává elsősorban a helyesírás vált.

A Magyar Nyelvőrt 1920-tól 1940-ig szerkesztő Balassa József idejére eltűnt Szarvas Gábor harcos szelleme, és a magyar nyelvtudomány művelése vált a folyóirat elsődleges feladatává (Tompai 1974: 139).

3.2. Nyelvi ideológiai megközelítés

A Magyar Nyelvőr nyelvi ideológiai megközelítésében általános megállapítás, hogy a folyóiratot indulásakor a 19. század meghatározó nyelvi ideológiája (Maitz 2006: 312), a nyelvi nacionalizmus, illetve ennek egyik válfaja, a nyelvi purizmus jellemezte (vö. Sándor 2001).

Maitz Péter megfogalmazása szerint a nyelvi nacionalizmus olyan „általános, kollektív nyelvi gondolat- és értékrendszer, amelynek legfőbb vonatkoztatási pontja a nemzet, illetve amelyet alkotói és hordozói a nemzeti érdekekre hivatkozva fogalmaznak meg és képviselnek” (Maitz 2006: 308). Legfontosabb gondolati elemei a következők (vö. Maitz 2006): a nemzeti nyelv előtérbe helyezése; a nemzeti nyelv felsőbbrendűségének gondolata, emiatt az idegen kifejezések átvételének és használatának elutasítása; a nemzeti nyelv sajátos természettel rendelkező képződményként való felfogása; a nemzeti nyelv egy néppel, egy nemzettel és egy kultúrával való megfeleltetése; a nemzeti nyelvhez speciális gondolkodásmód és nemzeti karakter hozzákapcsolása; valamint egyfajta „nemzeti nyelvérzék” feltételezése.

A nyelvi nacionalizmus egyik megnyilvánulási formája a purista nyelvszemlélet, amelyben fontos gondolat a nemzeti nyelv más nyelvek általi veszélyeztetettsége (a magyarra „veszélyt jelentő” nyelvek közül a latint és a németet emelték ki), és amelyben a nyelvtisztítás nyelvalakítási stratégiaként jelenik meg (Lanstyák 2009: 31).

Mindezek alapján érdemes megvizsgálni, hogy milyen formában jelenik meg a purista nyelvszemlélet egy olyan területen – ti. a szaknyelvek kialakításának területén –, ahol alapvető cél az egyes szakmák szakszókincsének magyarrá tétele.

4. A nyelvi purizmus és a szaknyelvek

„Mindinkább meggyökeresedik az a vezérgondolat, hogy tisztességesen ültessük át magyarra az idegen műszót, vagy pedig sehogyan, s **éljünk ebben az esetben inkább az idegen szóval a maga eredeti formájában.** [kiem. N. L. A.] Majdnem minden tudományban megindult a harc az álmagyar műszók s műkifejezések ellen” – írja Alexander Bernát az általános szaknyelvhasználat kapcsán (Alexander 1878: 113). Az idézet jól példázza, hogy ebben az esetben a Nyelvőr nem a szigorú értelemben vett purista nyelvszemléletet képviseli, hiszen megengedő az idegen szakszavak használatának kérdésében, bár természetesen a nemzeti nyelv védelme miatt: „inkább idegen legyen a műszó, mint rossz hazai termék” (Alexander 1898: 118). Itt érdemes megemlítenünk azt is, hogy Németh G. Béla szerint az, hogy „az idegen szavak használata iránt Szarvasék meglehetősen türelmet mutattak, különösen a latin szavak, kifejezések iránt”, azzal magyarázható, hogy a régi nemesi iskola hagyományaként a szerzők „[...] ezeket sokkal inkább magukénak érzik, mint a nyelvújítástól helyettük alkotott szavakat” (Németh 1960: 256).

A szaknyelvi kérdésekben a Nyelvőrben tehát egyfajta „megengedő purista nyelvszemlélet” rajzolódik ki, az idegen szavak használata nem ütközik olyan ellenállásba, mint amilyenre a nyelvi purizmus adta keretek között számítanánk. Ezen a területen hangsúlyosabb a helytelennek ítélt szaknyelvi neologizmusok elleni fellépés, valamint a „helyes magyar műszó” kritériumainak megfogalmazása. Utóbbit ugyanakkor meghatározza a nyelvi purizmus ideológiai kerete, amennyiben a nemzeti nyelv és nemzeti gondolkodásmód összekapcsolására utal: „a magyar műszó legyen egyszerű, magyaros s akkor szolgálni fogja a gondolatot, a gondolat pedig a nemzeti életet” (Alexander 1878: 119). **(Ehhez lásd még Balogh.)**

5. A Magyar Nyelvőr és a nyelvtudományi „műnyelv”

5.1. Problémafelvetés

A fentiekből következően jelen elemzés középpontjába az alábbi kérdések állíthatók: milyen kontextusban, milyen problémákat felvetve van jelen a magyar nyelvtudományi terminológia alakulása és alakítása a Magyar Nyelvőr hasábjain 1872 és 1922 között, illetve hogyan jelenik meg a purista nyelvszemlélet a magyar nyelvtudományi terminológiát érintő diskurzusban?

5.2. A nyelvtudományi szaknyelvről szóló diskurzus legfőbb kérdései

A magyar nyelvtudományi szaknyelvről szóló, Nyelvőr-beli tudományos diskurzus középpontjában **pedagógiai szempontok**, illetve a **terminológia és a nyelvtanoktatás** viszonya áll, de találunk példát a szaknyelv alakulásának **történeti megközelítésére**, továbbá **terminusalkotásra** is. Az eltérő típusú és súlypontú tanulmányok centrumában a nyelvtudományi szaknyelv idegenessé, latinos szakszóalkotása áll, amellyel szembeállítható a magyar nyelvtudományi terminológiának – a korábbiakban áttekintett – gazdag múltja. Zolnai Gyula mindezt így fogalmazza meg: „[...] nyelvtudományi fogalmainkat általában a legsikerültebb és általánosan elfogadott műszavakkal vagyunk képesek kifejezni. Annál sajnálatosabb, hogy egyes nyelvészeink vissza-visszatérnek ma is a szükségtelen latin műszavakhoz” (Zolnai 1918a: 108). Szemléletes példaként említi Kicska Emil 1908-as írását, amely *A subiectum és praedicatum a grammatikában* címmel jelent meg. A nyelvtudományi terminológiát érintő diskurzus tehát annyiban tér el a Nyelvőrben a szaknyelvhasználat kapcsán, Alexander Bernát (1878) által kifejtett gondolatoktól, hogy ebben az esetben nem egy szakterület magyar nyelvű terminológiájának megteremtése, és ebből az eltúlzott neologizmusok kiszűrése colt a cél, hanem egy már kialakult – ám kétségkívül fejlesztésre szoruló – szaknyelv magyarságának megőrzése, és a Zolnai által „rákhaladásnak” nevezett folyamatnak, „a magyar nyelvtudománynak latin műszavakkal dadogó korába” (Zolnai 1918: 108) való visszasüllyedésnek a megakadályozása.

Simonyi Zsigmond 1882-es cikkében a határozókat érintő grammatikai és terminológiai kérdésekről értekezik, és bevezeti – Kármán Mór nyomán – az *állapothatározó*, az *eredethatározó* és a *végthatározó* terminust (Simonyi 1882: 214). A Simonyi által alkalmazott szakkifejezések és rendelkeznek oktatási vonatkozással, hiszen „legitimációjukat” az adja, hogy egyes átdolgozott népiskolai nyelvtankönyvekben szerepelnek. További „ajánló körülmény” az új terminusokhoz, hogy „Budenz József 1879-ben megjelent Finn Nyelvtanában elfogadta az itt tárgyalt három műszót, és mondattanában többszörösen él velük” (Simonyi 1882: 218).

Böngérfi János (1908) történeti megközelítésű írása is pedagógiai meghatározottságú, amennyiben népiskolai nyelvtankönyvek tanulmányozása során vizsgálta a magyar nyelvtudományi szakkifejezéseik változását, sorra véve többek között a Révai- vagy Verseggy-féle grammatikákat, vagy a Debreceni Grammatikát. Böngérfi cikke beilleszthető a nyelvtudományi szaknyelv magyarságának megtartására irányuló törekvések sorába, hiszen elemzésének konklúziója az, hogy „a régiek magyarosságát általában gáncs nem érheti vagy legfeljebb néhány szó fér hozzá: míg az újabb időben gombamódra megszorodott grammatikánk (sic!) magyartalansága gyakran égbekiáltó” (Böngérfi 1908: 173). Csefkó Gyula (1908) munkája szintén a magyar nyelvtudományi szaknyelv terminusalkotásának történetét teszi teljessé, hiszen cikkében Szenthe Pál mohácsi prédikátor *Magyar Oskola* című könyvének szakszavait veszi sorra, „egyrészt a NyÚSz. pótlására, másrészt adalékul nyelvtani műszavainak történetéhez”.

A Nyelvőrbeli, a magyar nyelvtudományi szaknyelv alakításáról folytatott diskurzus pedagógia szempontú cikkei közül az első Babics Kálmáné (1879). Írása a középiskolai tantárgyak szaknyelvének felülvizsgálatához kapcsolódik, amelyhez a Magyar Nyelvőr is számos szállal kötődött: helyet adott az egyes szakemberek terminológiai megjegyzéseinek, észrevételeinek és vitáinak, illetve mutatókat közölt a készülő *Középiskolai Műszótárból*, amelynek létrejöttét 1878-ban kezdeményezték, és amely végül 1906-ban jelent meg Simonyi Zsigmond szerkesztésében (Simonyi szerk. 1906). Babics írásában – annak témájából fakadóan – nem a meglévő nyelvtudományi szaknyelv védelmében lép fel, hanem az újonnan alkotott szakszavakat kritizálja az Alexander (1878) által megfogalmazottak szerint. Kritizálja

többek között a *tautológia* magyarítására létrehozott *azonbeszéd* terminust, és védelmébe veszi a *nyelvtan* kifejezést.

A már említett *Középiskolai Műszótár* munkálatai során a Nyelvőr 1898-ban közli a szótárban helyet kapó nyelvtani műszavakat „mutatványul s azért, hogy a szakemberek a kétesebb részletekhez még hozzászóljanak” (Mutv. 1898: 22). A szótárrészletben külön jelet kaptak az elavult, a ritka és a helytelen műszavak. Ezekre ad példát az alábbi táblázat.

A *Középiskolai Műszótár*ban közölt nyelvtani terminusok is generáltak vitát a folyóirat hasábjain, ilyen Gergulecz János és Czuczka János 1898-as polémiája a *puszta mondat*, illetve a *birtokos névmás* kapcsán. Gergulecz (1898a) szerint utóbbiak nem helyesek, mivel a *puszta* ’elpusztult’ jelentéssel is bír, helyette ezért a *bővítetlen mondat* lenne helyes, a birtokos névmások pedig „két név helyett állanak: a birtokos neve és a birtok neve helyett; elnevezésüket nem a birtokostól, hanem a birtoktól kapják, mert ez az alapszó; tehát *birtoknévmások*” (Gergulecz 1898a: 185). A *puszta mondat* és a *birtokos névmás* terminust Czuczka János (1898) veszi védelmébe („vajjon miféle jogon nevezhetnők ezeket a puszta mondatokat [...] *bővítetlen* mondatnak, holott azok értelmességéből misem hiányzik?”; „az *enyém*, *tied* stb. névmás nem áll mindig a birtok helyett is [Czuczka 1898: 223–224]), Gergulecz (1898b) azonban kitart amellett, hogy „csupán alanyból és állítmányból álló mondatnak *bővítetlen mondat* a helyes neve”, és hogy „a birtoknévmások mindig [...] a birtokos neve és a birtok neve helyett állanak” (Gergulecz 1898b: 370).

Mind pedagógiai, mind terminológiai szempontból tanulságos Schön József (1903) írása, amelynek apropója az új iskolai helyesírásra vonatkozó miniszteri rendelet. Schön felveti, hogy szükséges volna „a nyelvtani megnevezéseknek a magyar nyelv szellemében való megállapítása” (Schön 1903: 220), cikkében ugyanis a már meglevő terminusokat kritizálja pedagógia szempontból: ezeket tudniillik túlságosan absztraktnak tartja. Az *alany* helyett a mondat *cselekvője* kifejezést javasolja, a *melléknév* helyett a *megismerő* vagy *ismertető* szót, a *névmás* helyett pedig a *névpótló*-t. Gondolatmenetének szemléltetésére idézem felvetését a *főnév*, illetve a *tárgy* terminus kapcsán: „az igazi, romlatlan ajkú magyar gyerek nem hallja, nem tudja, mi a *tárgy*; soha életében nem mondja az apja: vigyázz arra a tárgyra! hanem, hogy a *jószágra*. [...] Már most értse meg a magyar gyermek, ha azt mondom neki: A főnév oly szó, mely személynek vagy tárgynak a neve” (Schön 1903: 221).

6. Zolnai Gyula és Schmidt József vitája (1918–1920)

A magyar nyelvtudományi terminológiájára vonatkozó, Nyelvőr-beli diskurzus főbb kérdéseinek és felvetéseinek bemutatása után érdemes hosszabban elidőznünk egy olyan, több évfolyamon (1918–1920) átívelő polémiánál, amely a nyelvtudományi szaknyelv kapcsán a korszakban felmerülő jelenségek és a vizsgált folyóirat profiljának szintézisét adja.

A két kiváló nyelvész, Zolnai Gyula és Schmidt József vitája ugyanis az alábbi – sok esetben ma is időszerűnek mondható – gondolatok körül bontakozik ki: van-e létjogosultsága a nyelvtudományi szaknyelv „deákosságának”, a magyar szakkifejezések helyett a nemzetközi görög–latin vagy olykor „sült német” terminusok alkalmazásának? Hogyan viszonyulnak a terminológiai kérdések a purista nyelvszemlélethez? Tekinthető-e a terminológia a tudomány belügyének? Legitimálhatja-e az idegen szakkifejezések gyakori (olykor túlzott) használatát az egyéni stílus vagy azok szóhangulati többlete? Az idegen terminusok alkalmazása egyet jelent-e az idegen gondolkodásmóddal?

A gúnyoros hangvétellű, olykor a személyeskedést sem nélkülöző vita alapját Schmidt József *Az indogermán flexio genesisének problémája* című munkája, illetve annak nyelvezete adja. Zolnai ugyanis Schmidt szemére veti, az „teljességében megveti a magyar nyelvtudományi műnyelvet” (Zolnai 1918a: 107), amikor is művében mellőzi a magyar terminusokat, és helyettük latin, illetve német szakkifejezéseket alkalmaz, és ezzel tudományát a magyar gondolkodásmódtól is eltávolítja. Schmidt József válaszában (1918) amellett érvel, hogy „a

»tudákos« latin terminusok megtartandók – már azért is, mert részben lefordíthatatlanok, részben nincsenek lefordítva» (Schmidt 1918: 161), a görög–latin terminusok használatát pedig azok nagyobb hagyománya indokolja. Véleménye szerint nem elhanyagolható a latin kifejezések „pathetikus mellékszövegje” (Schmidt 1918: 163) sem, az idegen szavak gyakori használata pedig már csak azért sem róható fel neki, mert ez egyéni stílusának része. Az indogermanista emellett elutasítja a szaknyelvek magyarrá téételét mint purista törekvést, mivel azt vallja, hogy „a tudományos terminológia **tisztára a tudomány intern ügye**, (kiem. az eredetiben) amely nem tartozik a puristákra” (Schmidt 1918: 162), hiszen „derék dolog a purizmus, de a tudományos terminológia stabilitása és exaktsága se kutya” (Schmidt 1918: 161). Zolnai Gyula ezzel szemben úgy véli, hogy amint egy tudomány egy nemzeti nyelvet eszközéül használ, „a nemzeti nyelv jogának is érvényesülnie kell” (Zolnai 1918b: 211). Hangsúlyozza továbbá, hogy a magyar nyelvtudomány szaknyelvének esetében gazdag tudománytörténeti múlttal rendelkező, magyar terminusok állnak a tudósok rendelkezésére, ám a tradicionál is fontosabb, hogy az adott szakszavak jól és pontosan jelöljék tudományos fogalmat, a magyar nyelvtudományi műszavak pedig ennek a kritériumnak is megfelelnek. Schmidt József aggályaira – miszerint a nemzeti nyelv beemelése a tudományba veszélyeztetné annak nemzetköziségét – reagálva Zolnai elkülöníti a tudomány és a tudományos előadásmód nemzeti voltának kérdését, továbbá cáfolja az „ésszerűtlen purizmus” vádját is:

„[...] annak örülnék ugyan legjobban, ha olyan egységes és teljes nyelvtudományi műnyelvet tudnánk magunknak megteremtteni, aminőt évezredekkel ezelőtt a görögök és rómaiak alkottak, s ezt nagyjában [...] nem is tartom kivihetetlennek; ám *minden* latin műszónak mellőzését [...] nem kívánom. [...] **Én csak a szükségtelen latin műszavak ellen szóltam.**” (Zolnai 1918b: 213) (kiem. N. L. A.)

Schmidt azonban a vita során végig kitart álláspontja mellett, az idegen terminusokat alkalmasabbnak találja a magyaroknál, már csak ezért is, mert ezek a tudományos stílus elengedhetetlen elemei (vö. Schmidt 1919: 123). Mindemellett felvet egy olyan kérdést is, amely a terminológiakutatás mai, szociolingvisztikai megközelítése során is kiemelt figyelmet kap (vö. Bartha), ez pedig a **terminológia hatalma**: az idegen terminusok és a speciális szaknyelvhasználat ugyanis alkalmas lehet a laikusok kiszűrésére, az adott szakterületről való tudatos eltávolításukra: „az is kétségtelen, hogy a tudományos görög–latin terminológia felette alkalmas az avatatlanok távoltartására, amire pedig [...] igenis szükség van” (Schmidt 1919: 123).

A polémia eredménytelenül zárul, résztvevői kitartanak saját álláspontjuk mellett: Zolnai szerint Schmidt nem tudta tisztázni magát „a magyar nyelvtudományi műnyelv teljes megtagadása és a szertelen idegenszerűsködés vádja” (Zolnai 1920: 142) alól, az indogermanista pedig a következőképpen zárja le a vitát: „Én részemről mindenesetre ezentúl is úgy írok, ahogy nekem tetszik” (Schmidt 1920: 142).

A cikksorozat teljes körű elemzése nélkül is elmondható, hogy Zolnai Gyula és Schmidt József polémijának számos eleme ma is jelen van a szaknyelvhasználat vitás kérdései között, az általuk megvitatott problémák közül sok napjaink tudományos diskurzusában is megvitatandó kérdést jelent, elég, ha az idegen szavak és a tudományos stílus, illetve a szakmai megalapozottság és pontosság együtt járására, vagy a terminológia hatalmára gondolunk. A Zolnai–Schmidt-vita azonban arra is alkalmas, hogy újragondoljuk a Magyar Nyelvőr nyelvi ideológiai kereteit, hiszen – noha a nyelvi purizmus sok alapvető gondolata megjelenik érvelésében –, Zolnai a magyar nyelvtudományi szaknyelv kérdésében ugyancsak az Alexander Bernát (1878) által megfogalmazottakat, és így a „megengedő purizmust” képviseli, és nem ragaszkodik minden áron a magyar terminusok használatához.

7. Összegzés

Az vizsgálat során kiderült, hogy a Magyar Nyelvőrben a szaknyelvekkel kapcsolatos diskurzusban a magyar nyelvtudományi terminológia kérdései is fontos szerepet játszottak. Az ehhez kapcsolódó cikkek és tanulmányok a szakszavakat és azok használatát elsősorban pedagógiai és nyelvtanoktatási szempontból közelítették meg, de találtunk példát terminusalkotásra, illetve történeti áttekintésre is.

Zolnai Gyula és Schmidt József vitáját elemezve számos olyan kérdésre derült fény, amely napjaink terminológiai kérdéseket érintő diskurzusaiban is időszerű problémaként van jelen. Többek között e polémia kapcsán fogalmazhattuk meg azt is, hogy szaknyelvi kérdésekben a Nyelvőrre jellemző purista nyelvszemlélet megengedő módon van jelen, a hangsúly pedig az idegen szavak használatának tiltása vagy elítélése helyett azok **mértékletes használatának szorgalmazására** kerül. Utóbbi pedig olyan felismerés, amely napjaink – nem csak – nyelvtudományi szaknyelvhasználatában is figyelemre méltó, annál is inkább, mert Tompa József már 1974-ben felvetette, hogy „a szaknyelvi terminológiák idegen vagy idegenszerű zsargoneszközei elleni harcot nem kellene-e nekünk elsősorban a Nyelvőrben s nyelvészetünk egyik-másik ágánál kezdenünk?” (Tompa 1974: 144)

Irodalom

- Alexander Bernát 1878: Műszavainkról. *Magyar Nyelvőr*, 7. 113–119.
- Babics Kálmán 1879: Műszó-kritika. *Magyar Nyelvőr*, 8. 310–315.
- Balázs Géza 2003. Euroterminológia és a magyar nyelv. Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka. *Magyar Orvosi Nyelv*, 3/1. 9–13.
- Böngérfi János 1908: Régi műszavaink. *Magyar Nyelvőr*, 37. 170–173.
- Czuczka János 1898: Nyelvtani műszók. *Magyar Nyelvőr*, 27. 223–224.
- Csefkó Gyula 1908: A magyar nyelvújítás szótárához. *Magyar Nyelvőr*, 37. 129–132.
- Gergulecz Gábor 1898a: Nyelvtani műszók. *Magyar Nyelvőr*, 27. 185
- Gergulecz Gábor 1898b: A nyelvtani műszókhoz. *Magyar Nyelvőr*, 27. 370.
- Kovács Ferenc 2001: *A magyar nyelvtudományi terminológia kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lanstyák István 2009: Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11/1. 27–44.
- Maitz Péter 2006: A nyelvi nacionalizmus a dualizmus kori Magyarországon. Egy nyelvi ideológiai elemei. *Magyar Nyelv*, 102. 307–322.
- Mutv. = Nyelvtani műszók. A készülő Középiskolai Műszótárból. 1898: *Magyar Nyelvőr*, 27. 22–26; 71–80.
- Németh G. Béla 1960. A századvégi Nyelvőr-vitához. In: Pais Dezső (szerk.): *Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv és stílus történetéből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 227–261.
- Pálfi Márton 1903: A Nyelvtudományi Társaságnak nevééről. *Magyar Nyelvőr*, 32. 572–574.
- Sándor Klára 2001. Nyelvművelés és ideológia. In: Sándor Klára (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szeged: JGYF Kiadó. 153–216.
- Schmidt József 1918: Remorsurus petor. *Magyar Nyelvőr*, 47. 157–165.
- Schmidt József 1919: De vocabulis externis ac pro domo. *Magyar Nyelvőr*, 48. 72–78, 118–125.
- Schmidt József 1920: Epilogus. *Magyar Nyelvőr*, 49. 142.
- Schön József 1903: A népiskolai magyar nyelvtan. *Magyar Nyelvőr*, 32. 220–222
- Simonyi Zsigmond (szerk.) 1906: *Középiskolai műszótár*. Budapest: Országos Középiskolai Tanáregyesület. Athenaeum.
- Simonyi Zsigmond 1882: A határozókról. *Magyar Nyelvőr*, 11. 210–219.
- Szarvas Gábor 1872: Mit akarunk? *Magyar Nyelvőr*, 1. 1–4.
- Szathmári István 2006: *A magyar nyelvtudomány történetéből*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Tompai József 1974: A Magyar Nyelvőr első száz éve és nyelvművelésünk ügye. *Magyar Nyelv*, 70. 129–144.

Zolnai Gyula 1918a: Az indogermán ragozás eredetének kérdése. *Magyar Nyelvőr*, 47. 105–116.

Zolnai Gyula 1918b: A tudományos előadásmód és a nyelvtudományi műnyelv kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr*, 47. 204–217.

Zolnai Gyula 1920: A nyelvtudományi műnyelv és az idegen szók kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr*, 49. 108–14; 136–142

Zsinka István 1939. *A beszédrészek magyar elnevezéseinek története*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. MNyTK. 49.